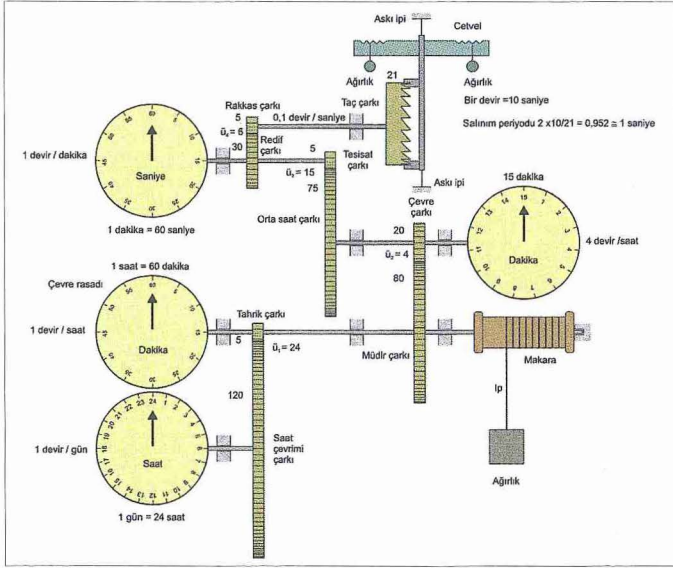

Şekil 5
Takıyyüddin'in
astronomik
saatine ilişkin
çalışma prensibi
şeması

ren yaygınlaştığı bilinmektedir. Osmanlılar'da ancak II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) gündeme gelen saat kulelerinin yapımındaki bu gecikmenin sebebi zaman kavramının namaz vakitlerine sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Batı'nın saat sistemine pek uymayan bu zaman kavramı başlangıçta mekanik saatlerle de bağdaştıramamıştı. Öte yandan saat kulelerinin yapımıyla imparatorluktaki yenileşme düşüncesi ve uygulamaları arasında da bir paralellik bulunmaktadır. Bugün çoğu Orta ve Kuzey Anadolu'da bulunan elliyi aşkın Osmanlı saat kulesi genellikle hayır severlerin ve vatandaşların katkısı sağlanarak yerel yöneticiler tarafından yaptırılmıştır. Bu saatlerin tamamı ağırlık sistemiyle çalışır ve çalar tertibatlıdır (ayrıca bk. SAAT KULESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

İsmâil b. Rezzâz el-Cezerî, *el-Câmi' beyne'l-'İlm ve'l-'ameli'n-nâfi'* fi şinâ'ati'l-hiyel, Ankara 1990 (tıpkıbasım), s. 158, 354; Atilla Bir v.dğr., "The Meyer Family; The Watchmakers and their Watch Showing the Prayer (ezânî) Time", *International Symposium on the History of Science and Technology, Istanbul, 10-14 May 2006, Proceedings*, İstanbul 2006, s. 115-127; a.mlf. v.dğr., "El-Cezerî'nin Batar Türden Bir Süreölçeri (tarcahâr)", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, VI/2, İstanbul 2005, s. 23-33; E. Wiedemann, "Ein Instrument, das die Bewegung von Sonne und Mond darstellt, nach Al Birûnî", *Isl.*, IV (1913), s. 5-13; a.mlf. - F. Hauser, "Über die Uhren im Bereich der islamischen Kultur", *Nova Acta, Abhandlungen der Deutschen Akademie der Naturforscher*, C/5, Halle 1915, s. 1-272; J. Würschmidt, "Die Zeitrechnung im Osmanischen Reiche", *Deutsche Optische Wochenschrift*, X, Berlin 1917, s. 98-100; Necati Akgür, "Türk-İslam Bilim Tarihi: Saatler", *TDA*, sy. 89 (1994), s. 158-205; D. R. Hill, "Sâ'a", *El²* (İng.), VIII, 654-656.

ATILLA BİR - MUSTAFA KAÇAR

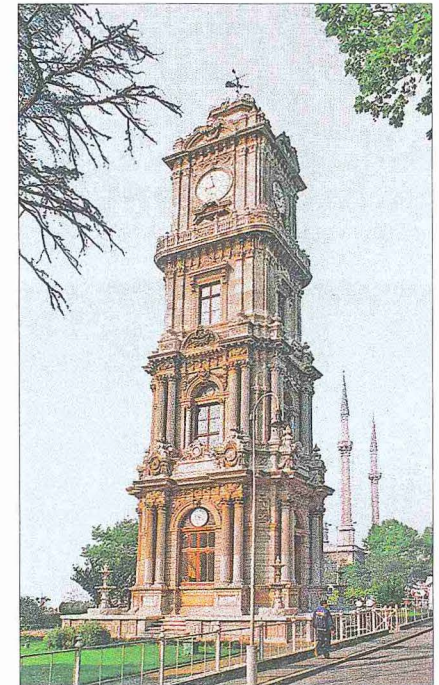
SAAT KULESİ

Saat Doğu'da geliştirilmişse de kule saati yapma geleneği Batı'da ortaya çıkmış ve ilk defa kilise ve saray kulelerinde uygulanmıştır. XIII. yüzyıldan itibaren görülen bu yapıların ilk örnekleri İngiltere Westminister ve İtalya Padua'daki saat kuleleridir. İtalya'da De Dondi'nin 1348-1362 yılları arasında, Fransa'da Henri de Vick'in Fransa Kralı V. Charles için 1360'ta inşa ettikleri yapılar da astronomik sanatsal saatlerin ilk örnekleridir. Avrupa'da XIV. yüzyılda yaygınlaşan saat kulesi yapma geleneğinin Osmanlı topraklarında XVI. yüzyılın sonlarında başladığı kabul edilir. Kienitz'in bu fikrini Banaluka Ferhad Paşa Camii Saat Kulesi (1577) ve Üsküp Saat Kulesi destekler. 1593'te Üsküp'ü gezen bir Türk yazarı şehirdeki saat kulesini "gâvurlar"ın binaları arasında saymıştır. 1071'de (1660-61) Üsküp'e gelen Evliya Çelebi de saat kulesinden söz eder. Bu gelenek Osmanlı dünyasında XVIII ve XIX. yüzyıllarda batıdan doğuya doğru giderek yaygınlaşmış, II. Abdülhamid'in, tahta çıkışının yirmi beşinci yılında (1901) valilere saat kulesi yapımıyla ilgili olarak gönderdiği irade üzerine saat kuleleri Anadolu içlerine ve Osmanlı Devleti coğrafyasının tamamına yayılmıştır.

Şehirleri ve kasabaları süsleyen birer sembol olarak en yüksek tepelere ya da her yerden görülebilen meydanlara dikilen saat kuleleri bulundukları mevkilere göre üçe ayrılabilir: Meydanlarda yer alanlar, yamaç ve tepelere dikilenler, bir yapı üzerinde bulunanlar. Saat kuleleri genel olarak

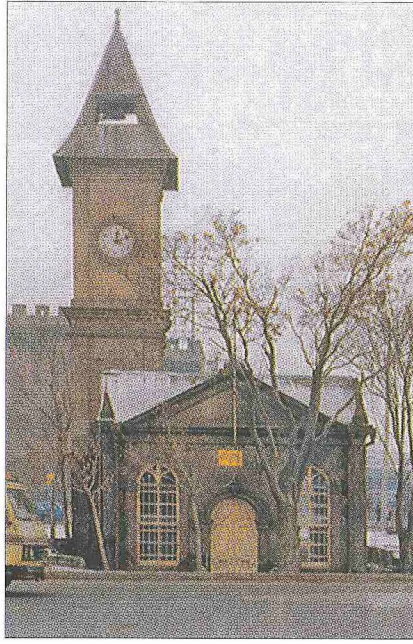
kaide, gövde ve köşk kısımlarından oluşur. Kaidede kısmında bir oda ve oda içinde kulenin üzerine çıkmak için bir merdiven yer alır. Bu oda bazan muvakkithâne olarak düzenlenir, bazan da kaidenin üzerinde çeşme bulunur. Saat kulesinin en son katı olan köşkte saat mekanizması vardır. Saat mekanizması üzerindeki saat yukarıya bir mil ile bağlanır. Bu mil kulenin dışındaki saat kadrantları üzerinde bulunan akrep ve yelkovanı hareket ettirir, ayrıca yukarıdaki çanın tokmağını çalıştırır. Saat mekanizmasının çarkları arasında mevcut makaralara sarılı, uçlarında ağırlıkları olan iki çelik halat vardır. Halatların ucundaki ağırlıkların aşağı-yukarı inip çıkmasıyla saatin kurularak çalışması sağlanır. Saat köşkünün tepesinde bir çan yer alır. Bu çanın üzeri bazan bir kubbe veya külâhla örtülüdür. Çanın sesinin uzaklara duyurulması için kenarlarında pencere veya açıklıklar bırakılmıştır. Daha çok Balkanlar'da görülür, saat kadrantları olmayıp yalnız çalışıyla saatin kaç olduğunu duyuran daha az gelişmiş saat kuleleri de vardır. Kule saatleri, her saat başı saat sayısı kadar veya saat başı tek vuruş yapacak şekilde imal edilmiştir. Bazı saatler her yarım saatte de

II. Abdülhamid'in emriyle 1890-1894 yılları arasında yapılan Dolmabahçe Saat Kulesi

çalar. Bazılarında ise her saat başındaki vuruşlar bir iki dakika ara ile tekrar edilir. Büyük ağırlıklarla çalışan saatler özelliklerine göre haftalık, on beş günlük ve aylık olarak kurulabilir. Her kulenin bir veya daha çok saat kadranı ve çanı bulunabilir.

Osmanlı Devleti coğrafyasındaki saat kuleleri üzerinde Hakkı Acun tarafından yapılan araştırmalarda (bk. bibl.) Anadolu'da ayakta (serbest) kırk dört, bir yapıya bağlanarak kulevari şekilde yükselen on beş, yok olan yirmi beş, yeni yapılan on beş, Arnavutluk'ta altı, Bosna-Hersek'te yirmi üç, Bulgaristan'da otuz beş, Filistin'de bir, Irak'ta dört, İsrail'de beş, Karadağ'da iki, Kosova'da on bir, Libya'da bir, Lübnan'da iki, Makedonya'da on beş, Mısır'da bir, Romanya'da bir, Sırbistan'da bir, Suriye'de üç ve Yunanistan'da on dört olmak üzere toplam 115 saat kulesi belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Hindistan, İtalya ve Meksika'ya hediye olarak gönderilen üç eser daha vardır. Ayrıca Haydarpaşa Garı, Galatasaray Lisesi ve Çiçek Pasajı gibi alınlıklarında saatin yer aldığı binalar da bulunmaktadır. Saat kuleleri zamanı gösteren aletleri taşımaları yanında Çanakkale, Dolmabahçe, İzmit ve İzmir'de olduğu gibi kaidelerindeki çeşmelerle sebile; Dolmabahçe, Kayseri, Muğla, Tokat ve Yozgat saat kulelerinin altlarındaki odalarla muvakkithâne görevlerinden başka özellikle Çankırı, Çorum, Samsun, Sungurlu ve Yozgat gibi balkonu bulunanlar yangın kulesi ve sisli havalarda yön gösterici, öte yandan bazılarının taşıdığı hava olaylarını ölçen aletler taşımasıyla da (rüzgâr gülü,

Muvakkithâne saat kulelerinden 1906 yılında Kayseri Mutasarrıfı Haydar Bey zamanında yaptırılan Kayseri Saat Kulesi

barometre gibi) çok fonksiyonlu yapılar şeklinde kullanılmıştır. Dönemin mimari geleneğini (barok, empire, eklektik ve neoklasik üslup) yansıtan saat kuleleri genellikle sade taş yapılardır. Bunlardan Topkane, Yıldız Sarayı, Dolmabahçe, İzmit ve İzmit saat kuleleri en süslü olanlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Bursa Ansiklopedisi, Bursa 1956, s. 459; M. D. Çoloviç, "XIX. Yüzyıl Sonunda Makedonya'da Yapılmış Olan Saat Kuleleri", *Bildiri Kitabı (Uluslararası Yapı ve Yaşam 92)*, Bursa 1992, s. 113; a.mlf., "Srednovekovna Kula-Koçani", *Kulturno Nasledstvo*, IX, Skopje 1984, s. 107-112; Hakkı Acun, "Saray-Bosna ve Travnik Saat Kuleleri", *X. Vakıf Haftası Kitabı: 7-10 Aralık 1992*, Ankara 1993, s. 295-298; a.mlf., *Anadolu Saat Kuleleri*, Ankara 1994; a.mlf., "Clock Towers in Turkey", *Image*, sy. 33, Ankara 1990, s. 16-20; a.mlf., "Az Bilinen Saat Kulelerimiz", *İlgi*, sy. 68, İstanbul 1992, s. 28-31; a.mlf., "İstanbul'un Saat Kuleleri", *Zaman İçinde İstanbul*, sy. 51, İstanbul 2004, s. 102-106; Sevim Çakmak, *Sultan II. Abdülhamid'in 25. Culus Yıldönümü Kutlamaları* (yüksek lisans tezi, 2000), MÜ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü; İ. Olcaytu, "Sivas Kalesindeki Saat", *Ortayayla*, sy. 15, Sivas 1938, s. 12-15; H. Kreševljaković, "Sa-hat Kule u Bosni i Hercegovini", *Naše Starine*, IV, Sarajevo 1952, s. 211; Enver Behnan Şapolyo, "Saat Kulelerimiz", *Önasya*, IV/44, Ankara 1969, s. 10-11; Vahide Gezgör, "Dolmabahçe Saat Kulesi", *Milli Saraylar*, sy. 1, Ankara 1987, s. 124-128; V. Plevneš, "Konzervacija i Rekonstrukcija na Saat Kula vo Ohrid", *Lihnid*, VI, Ohrid 1988,

s. 286; Necmi Ülker, "İzmir Saat Kulesi", *Lale*, sy. 7, İstanbul 1990, s. 9-14; V. Kočankovska, "Saat Kula vo Bitola", *Zbornik na Trudovi*, sy. 12-13-14, Bitola 1992-95, s. 44-65; V. Perčijarevska, "Saat Kulata vo Prilep", *Kulturno Nasledstvo*, XXII-XXIII (1995-96), Skopje 1997, s. 205-223; İ. Sakelariyev, "Saat Kulesi-Yiğitlik ve Şiir", *Şumen: Şumenci Gazetesi*, sy. 1, Şumnu 2000, s. 4; "Saat Kuleleri", *Ümit*, sy. 30, Şumnu 2000, s. 20; Şefaattin Deniz, "Safranbolu Saat Kulesi", *Tarih ve Düşünce*, sy. 69, İstanbul 2006, s. 62-65.

HAKKI ACUN

SÂÂTÎ, Ahmed b. Abdurrahman

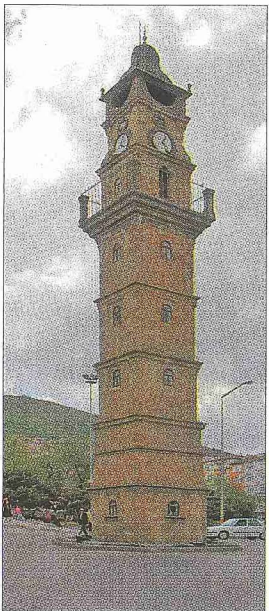
(أحمد بن عبد الرحمن الساعتي)

Ahmed b. Abdurrahman
b. Muhammed el-Bennâ es-Sââtî
(1884-1958)

Mısırlı hadis âlimi.

Nil nehri kıyısındaki Şimşire (Şemşire) köyünde doğdu. Babası ve kardeşleri çiftçilikle meşguldü. Hıfzını tamamladıktan sonra köyüne yakın olan İskenderiye'ye gitti ve orada dört mezhebe göre eğitim verilen Şeyh Mescidi'ne yerleşerek öğrenimine devam etti. Bir müddet sonra tahsilini sürdürürken bir saatçinin yanında saat tamiri ve satıcılığına başladı. Zamanla bu meslekte uzmanlaşıp saat ticareti yaptığı için Sââtî diye anıldı. Ardından köyüne döndü, evlendi ve Buhayre vilâyetine bağlı Mahmûdiye kasabasına yerleşti. Belde-nin imamı ve âlim bir zat olan Şeyh Muhammed Zehrân ile ilmi müzakerelerde bulundu. *Kütüb-i Sitte*'yi ve diğer bazı hadis kaynaklarını okuduktan sonra 1929'da Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'ini mütalaa etmeye başladı; hayran kaldığı eserleri konularına göre tertip etmeyi düşündü. Çeşitli ilim adamlarının ve özellikle Muhammed Zehrân'ın teşvikleriyle çalışmaya başladı. Sââtî büyük oğlu Hasan el-Bennâ'nın öğrenimi için Kahire'ye göç etti. Burada Ezher ulemâsı ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen âlimlerle tanışma imkânı buldu. Kahire'de tuttuğu büroda çalışmalarına ve *el-Müsned*'in tertibine devam etti. Bürosu ulemâ ve araştırmacıların uğrak yeri oldu. 1932'de çalışmasını tamamlayıp basımını titizlikle takip etti. Eserin XX. cildini tashih ederken hastalandı. Birkaç gün sonra, 8 Cemâziyelevvel 1378'de (20 Kasım 1958) vefat etti. Şeyh Seyyid Sâbık'ın kıldırıldığı cenaze namazının ardından Karâfe Mezarlığı'nda şehid oğlu Hasan el-Bennâ'nın yanında defnedildi.

Eserleri. 1. *el-Fethu'r-rabbânî li-ter-tîbi Müsnedi'l-İmâm Ahmed b. Han-*

Balkonlu saat kulelerinden 1897 tarihli Yozgat Saat Kulesi